

Корева М.М.

*слухач інституту стратегічних комунікацій
Національний університет оборони України*

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Вступ. Сьогодні питання кримінально-правової протидії колабораціонізму, конструйовані законодавцем форми колабораційної діяльності, її ознаки, межі юридичної відповідальності колаборантів перебувають у фокусі уваги наукової спільноти, представників правоохоронної сфери, що пов'язано із збройною агресією Російської Федерації проти України та окупацією частини її територій.

Колабораційна діяльність у юридичній площині була об'єктом досліджень таких вчених, як М. Акімов, О. Головкін, О. Ілларіонов, В. Кубальський, А. Політова, М. Рубашенко, І. Сказко. Грунтовною науковою працею у даному сенсі є наукова праця Є. Письменського «Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти)» (2020).

Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність були об'єктом вивчення таких вчених, як М. Хавронюк, М. Рубашенко, Є. Письменський, А. Музика, В. Шайкан, О. Кравчук, Н. Антонюк, Н. Мовчан, М. Голінка та інших.

Разом з тим, не менш важливим є розуміння передумов проявів колабораціонізму, який швидко поширився на окупованих Російською Федерацією у ході збройної агресії територіях України.

У вказаному контексті, аналіз причин та умов колабораційної діяльності у різних об'єктивних формах її вчинення, має бути предметом подальших наукових розвідок, які в свою чергу повинні виконати прогностичну функцію щодо попередження та припинення таких явищ у майбутньому.

Постановка завдання. Метою даної публікації є з'ясування передумов виникнення та поширення проявів колабораційної діяльності на території України, дослідження динаміки та географії вказаного роду злочинів. Теоретичні положення цього дослідження можуть слугувати основою для майбутніх, більш глибоких, наукових досліджень, що стосуються розуміння природи колабораціонізму у його сучасних виявах.

Результати дослідження. 03 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – Закон № 2108-IX) [1].

Законом № 2108-IX не дано єдиного визначення «колабораційної діяльності», але визначено її форми, за вчинення яких наступає кримінальна відповідальність.

Не вдаючись у даному дослідженні до характеристики окремих невідповідностей та недоліків положень Закону № 2108-IX, слід відмітити, що ряд питань криміналізації колабораційної діяльності потребують свого вирішення та удосконалення, зважаючи на умови, у яких відбулося прийняття Закону, та очевидно поспіх законодавця.

Сучасне поняття колабораціонізму є багатоконпонентним, складним соціально-політичним явищем, внаслідок чого у нормативному сенсі важко надати єдине узагальнююче визначення «колабораціонізму», яке б унеможливило дискрецію під час тлумачення тих чи інших його форм.

Так, науковець Батраченко Т.С. дає визначення колабораціонізму як змістовного соціально-психологічного та етичного явища-феномену, що охоплює деякі із форм державної зради-співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, країною-агресором через різноманітні дії у військовій, економічній, політичній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності [2, с. 75].

На окупованій території сучасної України колабораціонізм знаходить свій прояв у вкрай широкому діапазоні – від культурно-освітнього рівня до політичної та воєнної співпраці.

Чому ж громадяни йдуть фактично на зраду своїх співвітчизників, суспільства та держави в цілому, співпрацюючи з ворогом?

З одного боку, необхідно констатувати, що чим тривалішою є окупація, тим більше осіб будуть схильні до співпраці із окупаційними силами. Це пояснюється тим, що громадянам, які проживають на окупованих територіях, необхідно забезпечити засоби існування, працювати, отримувати освіту, таким чином співіснувати разом з окупантами.

Тут важливо пам'ятати, що для колабораційної діяльності властиві дві основні характерні риси: вчинення таких дій добровільно, без примусу окупаційної адміністрації та їх спрямованість на шкоду власній державі, її територіальній цілісності та суверенітету.

З іншого боку, очевидно, слід визнати, що велика кількість виявлених в Україні фактів колабораціонізму є наслідком, в тому числі, і прорахунків у внутрішній політиці держави.

Адже Росія веде проти України гібридну війну, починаючи з 2014 року, тому вжиття заходів щодо недопущення таких випадків, проведення просвітницької, профілактично-роз'яснювальної роботи із населенням, розроблення стратегії інформаційної безпеки, у т.ч. інформаційної складової підготовки та ведення операцій (бойових дій), вимагало свого впровадження ще з 2014 року.

Відсутність упродовж багатьох років системної державної політики щодо форму-

вання національної єдності, нестабільність економічного розвитку, присутність у державному апараті та вищих органах влади сил відверто проросійського спрямування, штучний поділ України на Захід і Схід, спекуляції на «мовному» питанні та ряд інших факторів поряд із постійною пропагандою та нарративами Російської Федерації про «єдиний народ», «исконно русские земли» тощо, зробили свою справу щодо виникнення асоціації у багатьох громадян приналежності не до України, а до так званої «братньої Росії».

Як слушно зазначає В. Василенко, відновлення незалежної державності України у 1991 році стало викликом російській імперській свідомості. Російська політична еліта і пересічні громадяни здебільшого переконані, що росіяни й українці – це один народ, возз'єднання їх в одній державі має завершитися формуванням потужного надетносу та утворенням «русского міра» з однією церквою, однією мовою та однією культурою, а незалежна державність України є геополітичною аномалією і становить стратегічну загрозу для Росії [3, с. 28-29].

У подальшому, здійснена агресія Російської Федерації проти України була вчинена з політичною метою її упокорення, знищення суверенітету і повернення її до сфери свого геополітичного впливу [4, с. 47].

27 лютого 2014 року російські війська захопили будівлю парламенту Криму у місті Сімферополь та підняли над нею російський прапор, а протягом лютого-березня 2014 року територія Автономної республіки Крим була незаконно анексована Російською Федерацією.

На територіях Донецької та Луганської областей Росія діяла у інший спосіб, окупувавши в ході бойових дій частину територій вказаних областей та створивши невизнані міжнародною спільнотою квазіутворення, так звані «ЛНР» та «ДНР», які за своєю сутністю є закамупльованими окупаційними адміністраціями Російської Федерації та були створені для приховування міжнародних злочинів й уникнення відповідальності.

Початок бойових дій та подальші події на Сході України у 2014 році політичними силами, засобами масової інформації були названі «сепаратизмом» а громадян, які підтримували окупацію суверенних українських територій – «сепаратистами».

Проте, поняття «сепаратизму» відоме міжнародному праву та розуміє під собою прагнення окремих груп населення до відособлення, він становить рух за надання частині держави права, автономії чи за її повне відокремлення й створення нової держави [5, с. 55].

Втім частина населення, яке проживало у Луганській та Донецькій областях, не бажали будь-якої самостійності, а за «сприятливих» умов, коли Російська федерація у 2014 році фактично розпочала захоплення вказаних територій, прагнули зміцнити свої зв'язки та приєднатись до Російської Федерації, всіляко допомагаючи інтервентам у реалізації їх замислу, від надання матеріальних ресурсів до безпосередньої участі у бойових діях на боці незаконних збройних формувань.

Такі дії ще на той час радше вірно було б називати не «сепаратизмом», а колабораційною діяльністю, яка мала проросійський характер спрямування.

Передумовами до поширення таких проявів колабораціонізму стали комплекс факторів, серед яких Є. Письменський виділяє тривалу та спланована підготовка до окупації (зовнішні чинники).

Вчинену агресію проти України аж ніяк не можна розглядати як випадкову або таку, що зумовлена збігом обставин. Вона була цілком спланованою, а використання нетрадиційних методів гібридної війни почалось заздалегідь [6, с. 34].

Слід погодитися із твердженням І. Руценко, що реальні приготування до атаки на Україну керівництво Російської Федерації почало здійснювати не пізніше 2003 року – з моменту штучного конфлікту довкола острова Тузла [7, с. 36].

У 2015 році український політолог, історик, журналіст Євген Магда опублікував дослідження «Гібридна війна: питання і відповіді». [8] У вказаній роботі ним було проаналізовано розв'язану Росією війну проти України у 2014 році та аргументовано, що події 2014-2015 років є логічним наслідком довготривалого сценарію з підкорення України, включаючи економічні війни (енергетичні, газові, молочні, м'ясні, тощо), фінансування «п'ятої колони» пропаганду та інші аспекти.

Тут варто згадати тезу П. Гай-Нижника, який у своєму дослідженні передумов розв'язаної Росією війни проти України зазначав, що у зв'язку зі зростанням ролі інформаційної складової у збройній боротьбі в умовах глобалізації та появою інформаційного суспільства, інформація як така в певному напрямі її використання стає своєрідним знаряддям досягнення політичних цілей, інформаційною зброєю [9, с. 325].

Так, одним із елементів гібридної війни стала інформаційна експансія Росії у інформаційному медіа-просторі. Не останнім фактором поширення колабораційних проявів на тимчасово окупованих територіях стало триваюче роками споживання громадяни російського контенту (особливо російські новини ток-шоу, а також через ЗМІ, фільми, серіали, розважальні програми тощо), посередництвом яких прямо чи приховано поширювалися російські наративи про Україну як неповноцінну державу («failed state»), одночасно із розповсюдженням як аксіоми твердження про постійне перебування України в орбіті Російської Федерації.

Іншим фактором розвитку проявів колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях стали особливості суспільно-політичного розвитку довоєнної України (внутрішні чинники) [6, с. 37], серед яких слід виділити низьку обороноздатність держави станом на 2014 рік.

Неналежне забезпечення Збройних Сил України та недалекоглядна внутрішня полі-

тика у безпековій сфері, що виключала можливість стати об'єктом агресії у найближчій перспективі, призвело до швидкої окупації частини українських територій у 2014 році.

З іншого боку, безсистемність економічних процесів, перманентні політичні та економічні кризи, низька якість життя та відсутність соціального добробуту широких верств населення разом із вищевказаною інформаційною складовою пропагандистської «підготовки» населення Російською Федерацією призвели до формування у частини населення як регіональної проросійської ідентичності, так і уявлення про Російську Федерацію як «сильну державу» із більш сприятливою моделлю економічного розвитку, військові та економічні спроможності на той час переважали можливості України.

Так, сучасна судова практика у справах колабораціонізму свідчить про те, що корисливий мотив у вчиненні колабораційної діяльності є досить поширеним.

Врешті, пострадянський спадок та прихильність до ідеології «руського міра» становлять історичні та ідеологічні чинники передумов колабораціонізму. Істотна частина населення після здобуття незалежності Україною опинилась в тісних соціальних зв'язках із Росією. Із-поміж іншого, ці зв'язки знаходили свій прояв та розвиток у такому: належність росіян до найбільшої національної меншини в Україні, частина з яких мігрувала на ці землі протягом радянського періоду; широкі міжособистісні стосунки українців і росіян (дружба, родинні та професійні відносини); попередньо розпочате та активно продовжуване після окупації заохочення до подальшого співіснування та взаємовідносин у межах концепту «руській мір» [6, с. 41].

Вищевказані фактори у їх взаємозв'язку призвели до того, що значна кількість громадян України після розв'язання збройної агресії Росії проти України, ідентифікували себе у близькості до ідей держави-агресора.

На жаль, на даний час ми можемо стверджувати, що колабораціонізм як соціальне

явище вже набуло широких масштабів на окупованих територіях.

Згідно даних, наданих Офісом Генерального прокурора, після доповнення Кримінального кодексу України ст. 111-1 КК України, станом на 01.03.2024 до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 7785 кримінальних проваджень за статтею 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» (без врахування кримінальних проваджень, закритих на підставі ст.254 КПК України) [10].

Таким чином, колабораційна діяльність наразі займає друге місце за розповсюдженістю злочинів проти основ національної безпеки України.

Після криміналізації колабораційної діяльності динаміка вказаного виду кримінальних правопорушень характеризується інтенсифікацією у 2022 році та поступовим зниженням рівня злочинності у 2023-2024 роках.

Динаміка кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, буде залежати від звільнення тимчасово окупованих територій України та наймовірніше буде мати тенденцію до інтенсифікації із подальшим поступовим зниженням рівня злочинності, адже колаборанти або будуть виявлені правоохоронною системою та притягнуті до кримінальної відповідальності або залишать територію України чи припинять свою протиправну діяльність.

Географія поширення виявлених випадків колабораційної діяльності головним чином тяжіє до східних областей та півдня України, що обумовлено перебуванням вказаних регіонів під окупацією держави-агресора, так і низкою вищевказаних взаємопов'язаних факторів соціально-економічного, політичного характеру:

Так, найбільше проваджень за статтею 111-1 КК України було відкрито у Харківській (1833), Луганській (1610), Херсонській (1363) та Донецькій (1088) областях.

При цьому реальна кількість фактів колаборації є значно вищою, оскільки офіційна статистика не враховує кількість вчинених

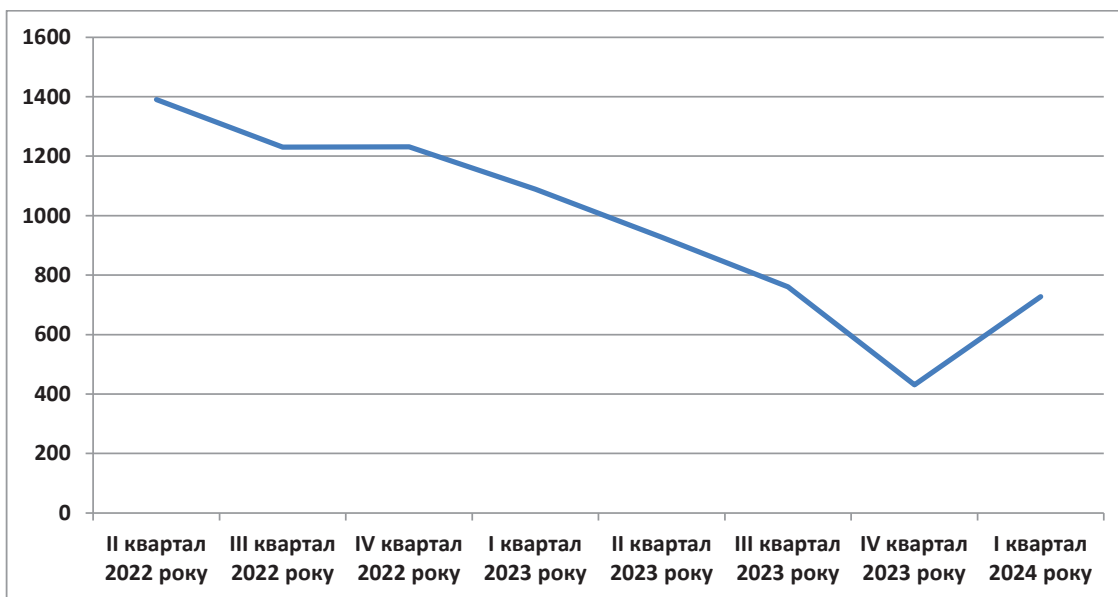

Рис. 1. Кількість фактів колабораційної діяльності, зареєстрованих в Україні (за даними [10])

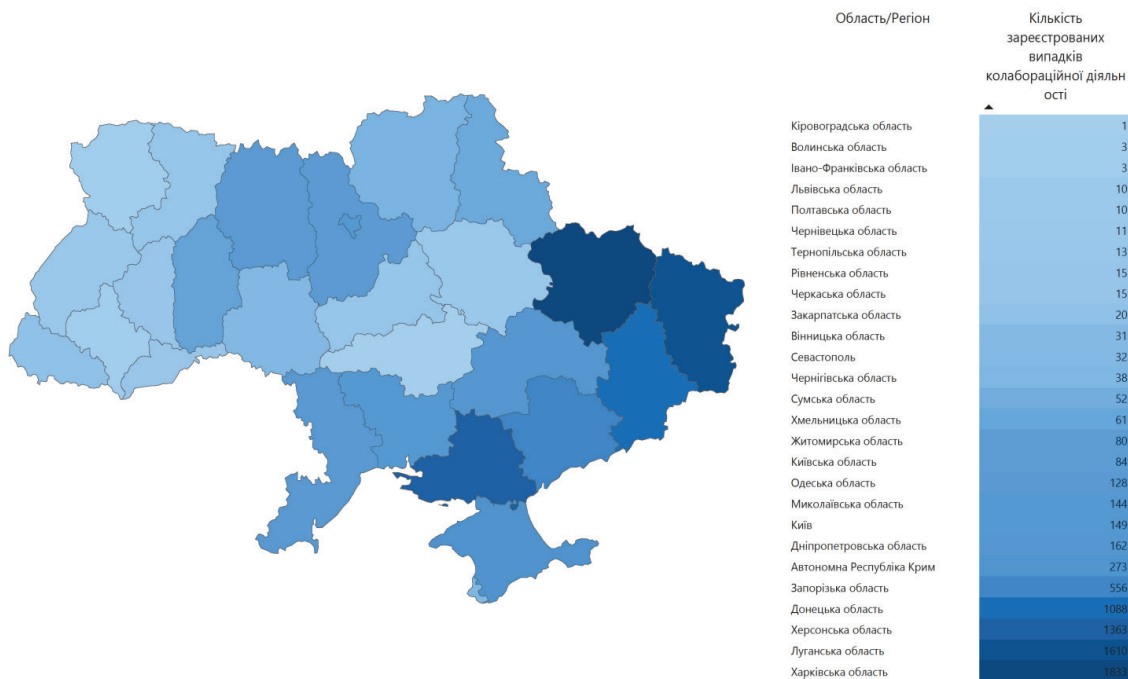

Рис. 2. Кількість зареєстрованих випадків колабораційної діяльності у розрізі областей України, АР Крим (за даними [10])

таких діянь на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях, інформація

відносно яких ще не зібрана та потребує кримінально-правової оцінки, крім того значна

частина вказаних кримінальних правопорушень є латентними.

Державна судова адміністрація України повідомила, що протягом 2022-2023 років судами було ухвалено 1058 вироків за статтею 111-1 КК України [11].

Аналіз результатів розслідування правохоронними органами фактів колабораційної діяльності свідчить, що основними мотивами вчинення таких діянь також були: бажання отримати керівну посаду; фінансова винагорода, інші корисливі стимули; бажання помсти; отримання допомоги у виїзді за кордон, тощо.

Найбільш влучними ознаками внутрішнього психоемоційного ставлення колаборантів до причин та наслідків скоєного є незрілість правової культури та національної ідентичності, що сприяє їх співпраці із державою-агресором, а також в окремих випадках стійке яскраво негативне особисте ставлення до України, існуючої системи її державної влади та правопорядку, суспільно-політичного устрою.

Отже, слід погодитися із думкою Полякова Є.В., який зазначає, що масове поширення випадків колабораціонізму свідчить про ряд невтішних висновків: незавершеність процесів формування громадянського суспільства; недосягнення необхідного рівня національної консолідації громадян; уразливість сфери інформаційної безпеки [12, с. 185].

Як висновок, буде вдалим звернутися до наукової публікації «Патріотичне виховання як чинник формування національної ідентичності в умовах російської агресії», авторства Л. Чупрія та О. Сірої.

У вказаному дослідженні автори зазначають, що формування загальнонаціональної ідентичності є одним з головних завдань Української держави на сучасному етапі, в основі чого повинні лежати такі засади: ідея

поліетнічної, соціальної, політичної злагоди на основі загальноприйнятої мети – забезпечення духовного і матеріального добробуту громадян України; ідея патріотизму, любові до України як визначальної цінності; національна самоповага та повага до представників інших націй та національних меншин; захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від етнічної приналежності та інших відмінностей; високий рівень політичної та правової культури населення; розвиток дієвого громадянського суспільства [12, с. 40].

Висновки. Реалії сьогодення продемонстрували, що виховання у суспільстві патріотизму, почуття національної ідентичності є таким самим важливим фактором національної безпеки як підготовлені та оснащені збройні сили.

Путінський режим, неочікувано для представників військово-політичного керівництва Росії, схваливши та розпочавши збройну агресію проти України, значною мірою сприяв об'єднанню української нації.

Разом з тим, колабораціонізм у різних масштабах має місце в історії будь-якої країни, території якої були піддані окупації внаслідок збройного протистояння. Не стала винятком з цього правила і Україна.

Поширенню проявів колабораційної діяльності в Україні сприяли комплекс об'єктивних факторів (внутрішні, зовнішні, ідеологічні, історичні чинники), а також недостатнє дослідження колабораціонізму як складного суспільно-політичного феномену, передумов його формування та механізмів дії.

Саме держава зацікавлена і має виступати головним замовником суспільної моралі, формування у суспільстві зрілої правової культури, виховання національної єдності, що має виняткове значення для протидії проявам колаборації.

Анотація

Колабораціонізм у контексті воєнного періоду в історії будь-якої країни є незмінно присутнім явищем, що має різноманітні та суперечливі аспекти. З одного боку, це сприймається як зрада та провина, а з іншого – у якості вимушеної стратегії виживання місцевого населення на окупованих територіях.

Із початком відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року, питання колабораційної діяльності, на жаль, актуалізувалися і в Україні.

Тригером криміналізації колабораційної діяльності стала окупація частини територій нашої держави, внаслідок чого необхідно було реалізувати механізм запобігання проявам колабораціонізму.

Врешті, в умовах екзистенційної загрози самого існування української державності, 03 березня 2022 року законодавцем було вирішено питання кримінально-правової протидії вказаним явищам, доповнивши Кримінальний кодекс України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність».

Використовуючи історичний метод дослідження, у вказаній статті на основі вивчення різних точок зору науковців, досліджень колабораціонізму як багатокомпонентного суспільно-політичного явища, а також за результатами аналізу судової практики, викладено окремі передумови формування та поширення колабораціоністських проявів в Україні.

Констатовано, що колабораційна діяльність вже набула широких масштабів на тимчасово окупованих територіях та посідає друге місце за розповсюдженістю злочинів проти основ національної безпеки України.

На основі актуальних статистичних даних, отриманих від Офісу Генерального прокурора, наочно висвітлено динаміку та географію поширення колабораційної діяльності у розрізі областей України та Автономної Республіки Крим.

У статті акцентовано увагу на тому, що умови сьогодення демонструють необхідність провадження виваженої та продуманої внутрішньої політики щодо формування суспільної моралі, виховання у суспільстві правової культури, патріотизму, почуття національної ідентичності та консолідації, що безперечно є таким же важливим фактором національної безпеки як підготовлені та оснащені збройні сили.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, передумови колабораціонізму, динаміка, географія кримінальних правопорушень.

Koreva M.M. Collaborationism in the temporarily occupied territories: prerequisites and realities of today

Summary

Collaborationism, in the context of the wartime period in the history of any country, is an invariably present phenomenon with diverse and contradictory aspects. On the one hand, it is perceived as a betrayal and guilt, and on the other hand, as a forced strategy for the survival of the local population in the occupied territories.

With the beginning of the Russian Federation's open armed aggression against Ukraine on February 24, 2022, the issue of collaboration has unfortunately become relevant in Ukraine.

The trigger for the criminalization of collaboration was the occupation of part of our country's territories, which necessitated the implementation of a mechanism to prevent manifestations of collaborationism.

Finally, in the face of an existential threat to the very existence of Ukrainian statehood, on March 03, 2022, the legislator resolved the issue of criminal law counteraction to these phenomena by supplementing the Criminal Code of Ukraine with Article 111-1, "Collaboration Activities".

Using the historical method of research, this article, based on the study of different points of view of scholars, research on collaborationism as a multi-component socio-political phenomenon, and also on the results of the analysis of case law, sets out certain prerequisites for the formation and spread of collaborationist manifestations in Ukraine.

It is stated that collaboration activities have already become widespread in the temporarily occupied territories and are the second most common crimes against the foundations of Ukraine's national security.

Based on the latest statistical data obtained from the Office of the Prosecutor General, the author illustrates the dynamics and geography of the spread of collaboration activities in the context of the regions of Ukraine and the Autonomous Republic of Crimea.

The article focuses on the fact that today's conditions demonstrate the need for a balanced and thoughtful domestic policy to shape public morality, foster a legal culture, patriotism, a sense of national identity, and consolidation in society, which is undoubtedly as important a factor of national security as trained and equipped armed forces.

Key words: collaborationism, collaboration activities, prerequisites of collaborationism, dynamics, geography of criminal offenses.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Батраченко Т.С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. с. 73–97. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8759/18360-1?inline=1>.
3. Василенко В.А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. Український тиждень (спецпроект). 2014. № 42 (362). с. 28 – 29.
4. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. Стратегічні пріоритети. 2016. № 4 (41). с. 41-48.
5. Клименко О.А. Право на самовизначення націй (народів) чи сепаратизм? Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського (м. Одеса, 22 – 23 жовтня 2010 р.). Одеса. 2010. с. 55 – 57.
6. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис / Є.О. Письменський. Сєверодонецьк. 2020. 121 с.
7. Рущенко І. Підривні соціальні технології (з досвіду російсько-української гібридної війни). *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2015. Вип. 9. с. 35-43.
8. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
9. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: "МП Леся", 2017. 332 с.
10. Відповідь Офісу Генерального прокурора від 26.03.2024 № 2713-6996вих-24.
11. Відповідь Державної судової адміністрації України від 20.03.2024 № інф/К395-24-352/24.
12. Поляков Є.В. Деякі питання кримінологічної характеристики колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2023 р.). Одеса: Вид-во «Юридика», 2023. С. 181–186.
13. Чупрій Л., Сіра О. Патріотичне виховання як чинник формування національної ідентичності в умовах російської агресії. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2022. № 3 (35). С. 27-46.